

Աշխարհագրություն

УДК 911.3–502.8

ՀՅՈՒՍԻՍԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ (ՇԻՐԱԿ, ԼՈՌԻ, ՏԱՎՈՒՇ) ՌԵԼԻԵՖԻ
ԲԱՐՉՐԱՉԱՓԱԿԱՆ ԳՈՏԻՆԵՐԻ ՌԵԿՐԵԱՑԻՈՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԸ

Լ. Մ. ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ *, Ռ. Ս. ՄԱՐԳՍՅԱՆ, Ա. Ա. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ, Ք. Հ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ԳՊՄԻ պատմության ամբիոն, Հայաստան

Հոդվածում ներկայացված է ՀՀ հյուսիսային երեք մարզերի (Շիրակ, Լոռի, Տավուշ) ռելիեֆի բարձրաչափական գոտիների ռեկրեացիոն գնահատումը: Գնահատումն իրականացնելու համար կազմվել է հետազոտվող տարածքի խոշորամասշտաբ քարտեզ, որի վրա առանձնացվել են բարձրաչափական գոտիները և ռեկրեացիոն օբյեկտներն՝ ըստ այդ գոտիների: Գնահատման համար կառուցվել է սանդղակ:

Keywords: Northern Armenia, hypsometry, recreation, resource, map, assessment, cartography.

Հետազոտման արդիականությունը: Զբոսաշրջությունը ՀՀ տնտեսության զարգացման գերակա ուղղություններից մեկն է: Ըստ ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարության՝ 2016 թ. Հայաստան է այցելել 1252506 զբոսաշրջիկ [1]:

Զբոսաշրջային ենթակառուցվածքների, ինչպես նաև ռեկրեացիոն օբյեկտների առումով գերակշռում է Երևանը և նրան հարակից շրջանները, ինչը հանգեցնում է տարածքային անհամաչափ զարգացմանը և զբոսաշրջային հոսքերի գերկենտրոնացմանը:

Հոդվածում բացահայտված է հանրապետության հյուսիսային մարզերի ռեկրեացիոն ներուժը զբոսաշրջության զարգացման ենթատեքստում:

Հետազոտության արդիականությունը: Հայաստան այցելող զբոսաշրջիկներին հիմնականում ներկայացվում է երկրի պատմամշակութային ժառանգությունը: Հարցումներից պարզվել է, որ իրականացվող երթուղիներում դեստինացիոն օբյեկտների ավելի քան 70%-ը պատմաճարտարապետական հուշարձաններն են: Նման միօրինակությունը սահմանափակում է զբոսաշրջության հետագա զարգացումը:

Հաշվի առնելով ասվածը, խնդիր է դրվել գնահատել և ներկայացնել Հայաստանի՝ մասնավորապես հանրապետության հյուսիսային երեք մարզերի բնական պայմանները զբոսաշրջության զարգացման նպատակով:

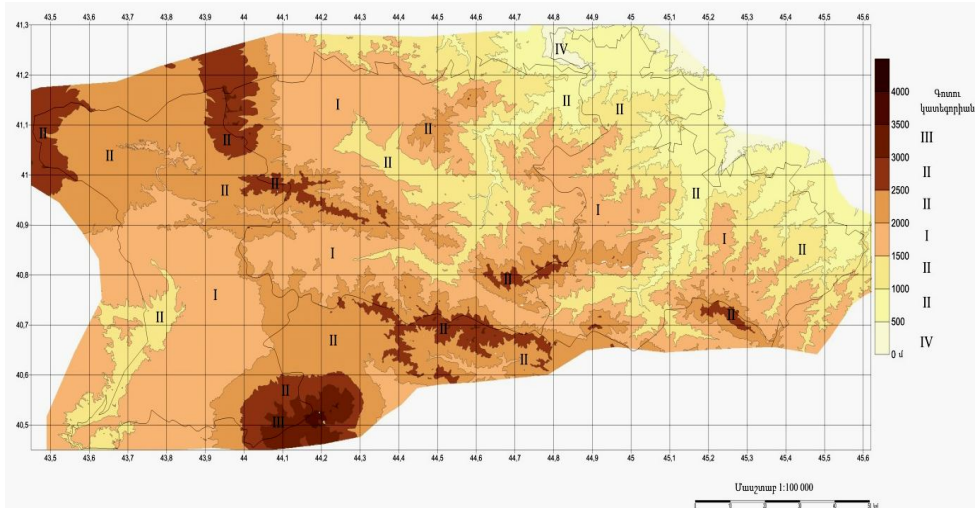
Բնական պայմանների ինչպես ռեկրեացիոն, այնպես էլ գյուղատնտեսական, կլիմայական, լանդշաֆտային, գնահատումների ժամանակ առաջնային է տեղանքի ռելիեֆը [2–6]:

Ռելիեֆի ռեկրեացիոն գնահատման ժամանակ անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ ցանկացած բնական համալիրում, ռելիեֆն ունի

* E-mail: mLevon2003@mail.ru

հենքային (բազիսային) նշանակություն: Այն գլխավոր գործոնն է նաև ռելիեֆին համալիրների ձևավորման ժամանակ: Հաճախ ռելիեֆի առանձնահատկությամբ է պայմանավորված ռելիեֆագիտական համալիրի տիպը, կայունությունը և անվտանգությունը [7]: Ռելիեֆի այսպիսի գնահատումը կարևորվում է իր էական ազդեցությամբ ռելիեֆագիտական գործունեության՝ մասնավորապես զբոսաշրջության վրա: Ռելիեֆով պայմանավորված է նաև ռելիեֆագիտական գործունեության բնույթը և մասնագիտացումը:

Հետազոտության նյութերը և մեթոդիկան: Հետազոտվող տարածքի հիպսոմետրիկ քարտեզի (տես նկար) կազմումը հանդիսանում է ձևաչափական մյուս ցուցանիշների՝ լանջերի թեքությունների ու դիրքադրությունների, մասնատման խորության, խտության և հաշվարկման կարևորագույն հիմքը: Այն ենթադրում է տեղանքի ռելիեֆի թվային մոդելի կազմում ժամանակակից ԱՏՀ տեխնոլոգիաների կիրառմամբ: Աշխատանքները հիմնականում կատարվել են ArcGIS 10.2 ծրագրային միջավայրում: Ռելիեֆի թվային մոդելի կազմման համար որպես փաստացի նյութ ծառայել են ժամանակակից արբանյակային հանույթի տվյալները SRTM90 համակարգում, որտեղ տվյալները համապատասխանում են 1 : 100 000 մասշտաբի տեղագրական քարտեզի ռելիեֆի տվյալներին: SRTM90 համակարգից դրանք ներմուծվել են Global Mapper ծրագրային միջավայր, որտեղից պահպանվել են ArcGIS համակարգին համապատասխանող DTED ֆորմատով: Հաջորդ փուլում ArcGIS միջավայրում ստացված ռաստրային մոդելի համար ընտրվել է հորիզոնականների քայլը՝ 100 մ, ինչպես նաև համապատասխան գունային սանդղակը:

Հյուսիսային Հայաստանի տարածքի բարձրաչափական գոտիների գնահատումը՝ ըստ ռելիեֆագիտական կատեգորիաների:

Քարտեզագրական աշխատանքների երկրորդ փուլում, հետազոտվող տարածքի տեղանքը բաժանվել է առանձին բարձունքային միջակայքերի: Ելնելով աշխատանքի մեթոդաբանական պահանջներից և հետազոտվող տարածքի ռելիեֆային առանձնահատկություններից առանձնացվել են բարձունքային թվով 7 միջակայք. 500 մ բարձրության քայլով: Հաշվարկային մասն իրականացվել է ատրիբուտների աղյուսակում՝ Calculate Field բաժնում: Արդյունքում ստացված տվյալները ներկայացված են աղյ. 1 և 2-ում:

Աղյուսակ 1

Հյուսիսային Հայաստանի տարածքի հիպսոմետրիկ գոտիների տվյալները

Բացարձակ բարձրություն, մ	Հիպսոմետրիկ գոտիների զբաղեցրած մակերեսներն՝ ըստ մարզերի, կմ ²							
	Շիրակ	%	Լոռի	%	Տավուշ	%	ընդամենը	%
մինչև 500	0	0	0	0	14	0,5	14	0,3
500–1000	0	0	110	2,9	600	21,5	710	7,9
1000–1500	60	2,2	600	15,9	970	36,1	1430	16,4
1500–2000	1281	47,8	1500	39,8	720	26,8	3501	38,5
2000–2500	1000	37,3	1200	31,7	350	13,1	2550	28,1
2500–3000	310	11,6	350	9,2	50	2,0	710	7,9
3000 և ավելի	30	1,1	21	0,5	0	0	51	0,9
ընդամենը	2681	100	3781	100	2704	100	9166	100

Աղյուսակ 2

Ռելիեֆային օբյեկտների բաշխումն՝ ըստ հիպսոմետրիկ գոտիների

Ռելիեֆային և զբոսաշրջային օբյեկտները	Բացարձակ բարձրություն, մ						
	մինչև 500	500–1000	1000–1500	1500–2000	2000–2500	2500–3000	3000 և ավելի
Լեռնագագաթներ	0	0	0	0	5	21	15
Լեռնանցքներ	0	0	0	3	9	5	0
Բնակավայրեր (քաղաք և գյուղ)	4	54	80	158	30	0	0
Բնության հուշարձաններ ¹	0	10	11	10	5	0	3
Պատմամշակ. հուշարձաններ ¹	4	1598	3026	2581	179	0	0
ԲՀՊՏ-ներ	0	0	4	2	1	1	0
Ընդամենը	8	1662	3121	2754	229	27	18

¹ Ըստ ՀՀ կառավարության կողմից հաստատված ցուցակի:

Հետազոտման համար կարևոր հանգամանք է հանդիսացել նաև ռելիեֆային ռեսուրսների գնահատումն՝ ըստ բարձրաշափական գոտիների: Գնահատման սանդղակը կազմելիս, հիմք է ընդունվել քառաստիճան համակարգ՝ 0–3 բալով: 0 բալ տրվել է տվյալ տեսակի ռելիեֆային համար պայմանների բացակայության դեպքում: 1 բալ՝ ռելիեֆային հնարավորությունները ցածր են; 2 բալ՝ միջին; 3 բալ՝ բարձր: Բալերի հանրագումարի հիման վրա՝ գոտիների գնահատման համար առանձնացվել են թվով չորս կատեգորիաներ, ինչն արտահայտված է նաև հետազոտության արդյունքներն ամփոփող 1:100 000 մասշտաբի քարտեզի վրա:

Հետազոտման արդյունքները: Հետազոտվող տարածքի ցածրադիր մասը տարածվում է Տավուշի մարզի ծայր հյուսիսային հատվածում՝ զբաղեցնելով 14 կմ², որը հետազոտվող տարածքի 0,3%-ն է, իսկ Տավուշի մարզի՝ 0,5%-ը: Տարածքը բլրապատ, թույլ թեքությամբ տեղամաս է, որն աստիճանաբար իջնում է դեպի Քուռի հարթություն: Տարածքը գրեթե ամբողջովին մշակվում է, ընդ որում, Հայաստանի Հանրապետության միակ տարածքն է, որտեղ մշակվում է և՛ ձիթապտուղ, և՛ արքայանարինջ:

Տարածքի ռելիեֆային արժեքը սահմանափակ է՝ փոքր մակերեսի, բնակավայրերի սակավության, ինչպես նաև պատմամշակութային և բնության հուշարձանների բացակայության պատճառով: Բարձրաշափական այս գոտում համեմատաբար մեծ հնարավորություններ ունի ագրոտուրիզմը: Որպես զբոսաշրջային օբյեկտ առանձնանում է նաև Բագրատաշենի մերձարևադարձային բուսատեսակների զբոսայգին (8 հա):

Աղյուսակ 3

Հյուսիսային Հայաստանի տարածքի հիպոստորիկ գոտիների ռելիեֆի զնահատումը

Բացարձակ բարձրություն, մ	Ռելիեֆի տեսակներ *							Բալ
	A ₁	A ₂	A ₃	B ₁	B ₂	B ₃	C ₁	
Նինչև 500	1	1	3	0	0	0	0	5
500–1000	3	2	3	1	1	3	1	14
1000–1500	3	3	3	2	1	3	2	17
1500–2000	3	3	2	3	2	3	3	19
2000–2500	2	3	1	3	2	2	3	16
2500–3000	0	2	0	3	3	2	3	13
3000 և ավելի	0	1	0	3	3	2	2	11

* A₁՝ ագրոգրոսաշրջություն; A₂՝ էկոգրոսաշրջություն; A₃՝ հեծանվային գրոսաշրջություն; B₁՝ լեռնագնացություն; B₂՝ ալպինիզմ; B₃՝ ճանաչողական գրոսաշրջություն; C₁՝ ձյանառնային գրոսաշրջություն:

Բարձրաշափական երկրորդ գոտին զբաղեցնում է Հյուսիսային Հայաստանի հյուսիսարևելյան մասը: Բացի Նոյեմբերյանից, այս գոտու մեջ մտնում են նաև Բերդի սահմանամերձ տարածքները, ինչպես նաև Լոռու մարզի որոշ հատվածներ: Ամենամեծը՝ Տավուշի մարզում 500–1000 մ բարձրության սահմաններում ընկած տարածքն է՝ 600 կմ²: Լոռիում այն զբաղեցնում է Դեբեդի ստորին հոսանքի հատվածը: Ընդհանուր առմամբ գոտին 710 կմ² է, որը կազմում է հետազոտվող տարածքի 7,9%-ը:

Այս գոտին առանձնանում է բնակլիմայական պայմանների բարենպաստությամբ, ինչը նպաստավոր է ռելիեֆի կազմակերպման համար: Այն նաև խիտ բնակեցված է (54 բնակավայր՝ այդ թվում քաղաքներ): Միևնույն ժամանակ այս գոտում ընկած ԲՀՊՏ-ներն ունեն ոչ մեծ մակերես, ինչի համար էկոգրոսաշրջության պայմանները զնահատվել են 2 բալ: Շատ բարենպաստ են զնահատվել ագրոտորիզմի և հեծանվային գրոսաշրջության պայմանները, քանի որ գյուղական բնակավայրերի առկայությունը, ինչպես նաև հեծանվային գրոսաշրջության համար բարենպաստ պայմանները (ոչ մեծ թեքություններ, համեմատաբար թույլ մասնատված տարածք և այլն) ընձեռում են զարգացնել հանգստի նշված ձևերը (աղյ. 3 և 4):

Ռելիեֆի առավել մեծ հնարավորություններով, հետազոտվող տարածքում առանձնանում են 1500–2000 մ բարձրությունները, որոնց ռելիեֆի զնահատման ընդհանուր բալը կազմել է 19: Բարձրաշափական այս գոտում հնարավոր է զարգացնել սույն հոդվածի սահմաններում առանձնացված ռելիեֆի բոլոր տեսակները:

Աղյուսակ 4

Հյուսիսային Հայաստանի տարածքի բարձրաշափական գոտիների ռելիեֆի զնահատման բալային և որակական համապատասխանությունը

Բալ	Որակական զնահատական	Բալային հանրագումար	Կատեգորիա
0	պայմանները բացակայում են	մինչև 6	IV
1	քիչ բարենպաստ	6–12	III
2	բարենպաստ	12–18	II
3	շատ բարենպաստ	ավելի քան 18	I

Ռելիեֆի յուրահատուկ պայմաններ ունի նաև բարձրլեռնային գոտին, որն առավել մեծ մակերես է զբաղեցնում Շիրակի մարզում: 1500–3000 մ

բարձրություններում ընկած երեք գոտիների զբաղեցրած մակերեսը կազմում է 2591 կմ² մարզի ամբողջ տարածքի 96,7%-ը: Նկատի ունենալով այս հանգամանքը, նպատակահարմար է իրականացնել ռեկրեացիայի զարգացման “հարկային” քաղաքականություն. անհրաժեշտ է մշակել և իրագործել ռեկրեացիայի տարբեր ձևերի զարգացման ծրագիր՝ ըստ բարձրաչափական “հարկերի” (գոտիների): Նման գործընթացի իրականացումն առավել լիարժեք կդարձնի բարձրաչափական հարկերի տնտեսական յուրացումը:

Բարձրաչափական հարկերի ռեկրեացիոն գնահատման ամբողջական օվյալները ներկայացված են աղյ. 3-ում:

Եզրակացություն և առաջարկություններ: Ամփոփելով կատարված հետազոտությունները կարելի է ասել, որ Հյուսիսային Հայաստանի ռելիեֆը՝ մասնավորապես բարձրաչափական գոտիները հիմնականում բարենպաստ են ռեկրեացիայի և զբոսաշրջության համար: Ռելիեֆի առանձին տարրերը, ինչպես նաև տարբեր հիպոմետրիկ գոտիներում գտնվող լեռնային ապարները հանդիսանում են ռեկրեացիայի և զբոսաշրջության կարևոր ռեսուրս: Միաժամանակ բարձրությունը որոշակի սահմանափակող դեր է կատարում առավելապես զբոսաշրջության զարգացման համար:

Ըստ հետազոտության արդյունքների.

1. Հյուսիսային Հայաստանի տարածքի գերակշիռ մասն ընկած է միջին և բարձրլեռնային գոտիներում, ինչը նպաստավոր է լեռնային ռեկրեացիայի և զբոսաշրջության որոշակի տեսակների զարգացման համար:

2. Հյուսիսային Հայաստանի ռելիեֆի բարձրաչափական գոտիներից առավել մեծ ռեկրեացիոն հնարավորություններ ունեն միջին բարձրություններում ընկած գոտիները (1500–2000 մ), քանի որ դրանք առավել խիտ բնակեցված և առավել բարենպաստ բնական պայմաններ ունեցող տարածքներն են: Ընդհանուր առմամբ հետազոտվող տարածքի ավելի քան 38%-ը դասվում է ռեկրեացիոն I կատեգորիայի մեջ:

3. Բարձրությունն այն հզոր գործոններից մեկն է, որն ինչպես նպաստում, այնպես էլ սահմանափակում է ռեկրեացիայի բազմաթիվ տեսակների զարգացմանը:

4. Ռեկրեացիան և զբոսաշրջությունը տնտեսության այն ճյուղերից են, որոնք կարող են զբաղեցնել բարձրաչափական գոտիների “վերին հարկերը”, որտեղ գյուղատնտեսական գործունեությունն անհնար է, ինչը լավ հնարավորություն է լրացուցիչ եկամուտների ստացման համար:

5. Բարձրլեռնային գոտում ռեկրեացիայի իրականացման ժամանակ կարևոր հանգամանք է դառնում անվտանգությունը:

Առաջարկություններ՝

1. Քանի որ, լեռնային ռեկրեացիան հանդիսանում է տնտեսության ծախսատար ճյուղերից մեկը, նախքան ռեկրեացիոն օբյեկտների շինարարությունը, անհրաժեշտ է բարձրաչափական գոտիների մասնագիտական և համակողմանի ուսումնասիրություն:

2. Նպատակահարմար է “զբոսաշրջային հարահոսի” կազմակերպում, որը թույլ կտա լիարժեքորեն օգտագործել բարձրաչափական բոլոր գոտիների ռեկրեացիոն հնարավորություններն՝ ըստ սեզոնների:

Հետազոտությունն իրականացվել է ԵՊՀ-ի կողմից ֆինանսական աջակցությամբ՝ GSPI 01-SCI-2017 գիտական թեմայի շրջանակներում:

Ստացվել է՝ 22.05.2017

Գ Ր Ա Կ Ա Ն Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

1. [https:// www.mineconomy.am/arm/39/](https://www.mineconomy.am/arm/39/)
2. Մարտիրոսյան Լ.Մ. Շիրակի մարզի գյուղատնտեսության աշխարհագրություն: Եր., ՀՀ ԳԱԱ Գիտություն հրատ., 2000, 139 էջ:
3. Պողոսյան Գ.Ա., Խոյեցյան Ա.Վ. Հայկական լեռնաշխարհի լանդշաֆտները և ֆիզիկա-աշխարհագրական շրջանները: Եր., ԵՊՀ հրատ., 2008, 232 էջ:
4. Багдасарян А.Б. Климат Армянской ССР. Ер.: Изд-во АН Арм. ССР, 1958, с. 150.
5. Погосян Д.А. Сельскохозяйственная оценка природных ресурсов территории Арм. ССР. Ер.: Изд-во АН Арм. ССР, 1986, с. 221.
6. Թաղևադյան Գ.Պ. Լճուտ գրուաշրջային ռեսուրսները: Վանաձոր, ՄԻՍ, 2015, 256 էջ:
7. Бредихин А.В. Рельеф как условие и ресурс рекреационной деятельности. // Вестник МГУ. Серия 5: География, 2003, № 1, с. 58–59.

Լ. Մ. ՄԱՐՏԻՐՕՍՅԱՆ, Ր. Տ. ՏԱՐԳՏՅԱՆ, Ա. Ա. ԳՐԻԳՐՅԱՆ, Կ. Ա. ԱՐՄՏՅՈՒՆՅԱՆ

РЕКРЕАЦИОННАЯ ОЦЕНКА ГИПСОМЕТРИЧЕСКИХ ПОЯСОВ
СЕВЕРНОЙ АРМЕНИИ (ШИРАК, ЛОРИ, ТАВУШ)

Резюме

В статье представлена рекреационная оценка гипсометрических поясов рельефа Северной Армении (Ширак, Лори, Тавуш). Для исследования была составлена крупномасштабная карта, на которой вместе с гипсометрическими поясами представлены рекреационные объекты. Для оценки поясов была составлена оценочная шкала.

L. M. MARTIROSYAN, R. S. SARGSYAN, A. A. GRIGORYAN, K. A. ARUTYUNYAN

RECREATIONAL ASSESSMENT OF HYPSONETRIC ZONES
OF THE NORTHERN ARMENIA (SHIRAK, LORI, TAVUSH)

Summary

The recreational assessment of hypsonetric zones of the Northern Armenia relief (Shirak, Lori, Tavush) is given in the article. A large-scale map was drawn up for the study which shows not only hypsonetric zones but also their recerational objects. And in order to assess the zones, an assessment scale was desinged.